

є використання оригінальних терміноназв у текстах перекладу. При цьому важливо звіряти наявні українськомовні відповідники тих термінів, які стосуються військових звань і структурних підрозділів національних збройних сил. При цьому, перекладачеві специфічних новинних текстів із елементами військової субмови варто приділяти значну увагу збереженню адекватності тексту оригіналу й тексту перекладу при збереженні їх еквівалентності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кияк Т. Р. Фахові мови та проблеми термінознавства. *Нова філологія* : зб. наук. праць. Запоріжжя: ЗНУ, 2007. № 27. С. 203–208.
2. Ковтун О. В. Відтворення англословної військової лексики українською мовою (на матеріалі документів НАТО). *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Філологія»*. 2014. Т. 17, № 2. С. 77–85.
3. Федоренко С. В., Бернадіна А. В. Загальна характеристика фахової мови військової сфери (на матеріалі англійської мови). *Нова філологія*. 2021. № 83. С. 257–363.
4. Russia-Ukraine war at a glance: what we know on day 623. *The Guardian*. 2023. 8 November. URL: <https://www.theguardian.com/world/2023/nov/08/russia-ukraine-war-at-a-glance-what-we-know-on-day-623>.
5. Three weapons that changed the course of Ukraine's war with Russia. *CNN*, 2023. 25 February. URL: <https://edition.cnn.com/2023/02/25/europe/ukraine-war-three-key-weapons-intl-hnk/index.html>
6. Ukraine's counteroffensive ran into a new reality of war. *The Washington Post*. 2023. 7 December. URL: <https://www.washingtonpost.com/opinions/2023/12/07/ukraine-counteroffensive-russia-war-drones-stalemate/>
7. Ukrainian military reports 'successful operations' on Dnipro River's east bank. *The Guardian*. 2023. 17 November. URL: <https://www.theguardian.com/world/2023/nov/17/ukrainian-military-reports-successful-operations-on-dnipro-rivers-east-bank>

A. Zinchenko, Ya. Prytyka. Military lexis in the English news texts: translational aspect. – Article.

Summary. The article deals with the peculiarities of translating military vocabulary in English-language news texts. The article describes the military sublanguage and the peculiarities of news texts. English news contexts containing military terms are analysed. Translation solutions for the identified terms are presented, and their feasibility is analysed in terms of maintaining the equivalence of the original and translated texts and the adequacy of English and Ukrainian news texts.

Key words: military vocabulary, English news text, translation technique, adequacy, equivalence.

УДК 811.161.2'271.12

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5682/2023/39/09>

Н. М. Карікова

доцент кафедри українознавства і мовної підготовки іноземних громадян
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця
м. Харків, Україна

ПОГЛЯДИ ОЛЕКСИ СИНЯВСЬКОГО НА ВНОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Анотація. У статті висвітлено погляди Олексія Синявського, авторитетного мовознавця, першого нормалізатора української літературної мови 20-х – поч.30-х рр. минулого століття, на найбільш суперечливі мовні питання тієї доби.

Ключові слова: Олексія Синявський, нормалізатор, українська літературна мова 20-х – поч.30-х рр. ХХ ст., норми української літературної мови.

На поч. 90-х років минулого століття Україна отримала шанс відновити свою державність, а разом з тим відродити національну історичну пам'ять, адже за довготривале панування більшовиків на українських землях українці майже забули свої традиції і культуру, а багато хто втратив навіть свою рідну мову. Сьогодні, відстоюючи своє право на свободу і незалежність, надаючи гідну відсіч ворогові, українці врешті-решт зрозуміли, що мова – то є зброя, яка об'єднує народ, і це дійсно допомагає боротися

й перемагати. Усе більше українців, які раніше навіть не замислювалися про своє коріння, про мову свого щоденного спілкування, сьогодні намагаються дізнатися правду про історичне минуле України, про свій родовід, свідомо переходять на українську мову, якщо раніше мовою їхнього спілкування була російська, і відмовляються говорити мовою окупантів.

Як відомо, українська мова посідає одне з чільних місць у культурній спадщини нашого народу. Вивчаючи історію своєї мови, ми можемо знайти відповіді на актуальні питання сьогодення.

Цікавим для дослідження, на нашу думку, є період розвитку української літературної мови 1920-х – поч. 1930-х рр., названий деякими науковцями «добою дерусифікації». Під ту пору розпочався бурхливий розвиток української мови, яка зазвучала на повний голос в усіх сферах суспільного життя. Як писав Іван Огієнко, «з часу скинення ворожих пут невинно повставали українські школи найрізніших типів, забило життя по своїх українських урядах, канцеляріях, установах, в церкві, в театрах, в війську й т. ін.» [5, с. 284].

Одним із активних діячів того періоду був Олекса Синявський, автор ґрунтовної праці під назвою «Норми української літературної мови» (1931 р.). Показово, що ця нормативна праця дістала дуже схвальної оцінки від авторитетного мовознавця Юрія Шевельова, який свого часу написав, що «тільки через двадцять років після появи «Норм» Синявського вийшов колективний «Курс сучасної української літературної мови» під ред. Л.Булаховського, який де в чому переглянув підхід Синявського, а де в чому деталізував його, але ледве чи перевершив» [13, с. 7].

Подаємо стисло біографічну довідку про О. Синявського, одного з перших нормалізаторів української літературної мови 20-х – поч.30-х рр. минулого століття.

Олекса Синявський народився 5 жовтня 1887 р. у с. Андріївка Бердянського повіту Херсонської губернії. У 1916 році закінчив Харківський університет, де здобув лінгвістичну освіту. Упродовж дев'яти років (1920-1928 рр.) він обіймав посаду професора української мови в Харківському інституті народної освіти. У 1928 році переїхав до Києва, де знайшов роботу керівника Діалектологічної комісії Академії наук УРСР. Від 1930 р. Олекса Синявський виконував обов'язки завідувача відділу діалектології Інституту мовознавства. У 1932-1937 рр. науковець був професором української мови одночасно у двох навчальних закладах: Київському університеті й Київському педагогічному інституті.

У 1920-ті роки Олекса Синявський входив до складу постійних членів-редакторів Комісії для складання Словника живої української мови, яку очолював академік А. Кримський. Як відомо, від 1923 року Комісія почала готувати словник для публікації, у висліді чого в 1927-1928 рр. було опубліковано три томи словника (від А до Н) за редакцією С. Єфремова та А. Ніковського. У серпні 1937 р. ученого заарештували. Олексу Синявського було страчено 24 жовтня 1937 року.

Його авторству належать численні праці з української граматики, фонетики, діалектології, культури української мови та історії. О. Синявський відіграв значну роль у створенні «Українського правопису» (1928 р.). Він був редактором остаточного варіанту цієї нормативної праці.

Вивченню наукового доробку О. Синявського присвячено чимало розвідок вітчизняних мовознавців. Так, В. Калашник проаналізував оцінні характеристики Ю. Шевельовим наукової творчості й педагогічної діяльності Олекси Синявського, що надало дослідникові можливість зробити висновок про однаковість поглядів науковців на проблеми розвитку української мови, зокрема щодо формування літературних норм і правописної системи. О. Черемська зробила спробу осмислити науковий доробок О. Синявського, застосувавши антропоцентричний підхід до значення особистості в історії мови. Учена звернула увагу на процес формування мовної свідомості видатного українського мовознавця, виокремивши мовні явища, характерні для різних мовних стилів і періодів діяльності науковця як мовної особистості. А. Грищенко спробував визначити місце О. Синявського в історії українського мовознавства, дослідивши архівні документи про життєвий та науковий шлях визначного вченого.

На нашу думку, на увагу заслуговують наукові погляди О. Синявського на найбільш дражливі мовознавчі питання, які виникли в період так званої українізації (1920-ті – поч. 1930-х рр.), хоча правильно називати цей період «дерусифікацією».

Мета розвідки – з'ясувати погляди науковця на найбільш контроверсійні питання, що виникли серед мовознавців 20-х років минулого століття в період нормалізації української літературної мови.

Одним із таких питань було питання про невизначеність роду запозичених іменників, на кшталт *аналіз* і *аналіза*, *діягноз* і *діягноза*, *метод* і *метода*, *парад* і *парада*, *програма* і *програма*, *флот* і *флота*, *клас* – *кляс* – *кляса* та ін., що зафіксовано в тогочасних періодичних виданнях (газетах, часописах), а також у книжках, зокрема в авторській мові красного письменства.

Ось як писав про це в 1927 р. Микола Гладкий, аналізуючи мову тодішньої української преси: «Велике розходження з родом декотрих речівників, однак гору бере авторитет академічного словника й через те в «Ком», «Р. Г. П.», «П. П.»¹ маємо вже тільки п р о г р а м а (жін. роду), так само починає переважати й а н а л і з а (...), з м е т о д о ю ще неясно («К»18 – «цей метод» і «К»18 – «метода»). За акад. словником поволи набувають прав громадянства й «п а р а д а» (ж. р.) і «о р к е с т р а» (ж. р.). шкода також, що «Комуніст» (№ ...) скрізь пише к л а с (чол. роду), а не к л а с а (ж. р.) як усі інші» [2, с. 22].

Ця неусталеність відбилася й у лексикографічних працях тієї доби, що унаочнює подана нижче таблиця:

«Практичний російсько-український словник» М. Йогансена та ін. (1926 р.)	«Російсько-український словник» за ред. А. Кримського та С. Єфремова (1924-1933 рр.)	«Російсько-український словник» О. Ізюмова (1930 р.)	«Словник українсько-російський» А. Ніковського (1927 р.)
абрикос і абрикоса	абрикоса	абрикоса	абрикоса
аналіз і аналіза	аналіза	аналіза	аналіза
анекдот	анекдота	анекдота	анекдота
класа	кла(я)са і клас	кляса	класа і клас
-	метода і метод	метода	метода
флот	флота	флота	флота і флот

Позицію О. Синявського щодо дискусюваних іменників можемо відшукати в його праці «Норми української літературної мови», де ці мовні одиниці кодифіковано в жіночому роді: *адреса, анекдота, кляса, криза, фльота*. При цьому науковець зауважив, що їх використання залишається невизначеним, і тільки «в процесі самого життя літературної мови» питання про категорію роду цих лексем буде остаточно розв'язано [9, с. 47].

Контроверзійним під ту пору було й питання про способи творення ступенів порівняння якісних прикметників. Майже всі авторитетні мовознавці 20-х рр. минулого століття вважали нормативним синтетичний / простий, а не аналітичний / складений спосіб творення вищого та найвищого ступенів порівняння прикметників. Так, О. Курило у своїх «Увагах...» писала, що треба вживати форми *веселиший, ширший*, а не *більш веселий, більш широкій; найхарактерніший, найщасливіший*, а не *найбільш характерний, найбільш щасливий* [4, с. 144]. Аналогічною була й позиція М. Левицького, І. Огієнка, М. Сулими та інших тогочасних науковців. Особливо наголошувалося на беззаперечному неприйнятті мовної одиниці *самий*, на кшталт *самий кращий, самий щасливий* і подібних.

Показово, що думка О. Синявського щодо цього питання з часом еволюціонувала. Так, якщо в 1923 р. мовознавець дозволяв вживати слово *самий* при ступенюванні прикметників, що зафіксовано в його підручнику «Українська мова», то вже в 1931 році в «Нормах...» він кодифікував усталений під ту пору спосіб творення найвищого ступеня порівняння прикметників, який можна стисло сформулювати так: вищий ступінь порівняння + префікс *най-* (*найбільший, найстарший, найстаріший*). До найвищого ступеня порівняння також можна було додавати префікси *як-* і *що-* (*якнайбільший, щонайкращий*) [9, с. 69]. Отже, використання лексем *найбільш* або *самий* + звичайний прикметник було відкинуто.

Різними поглядами нормалізаторів тогочасної української літературної мови й щодо питання про вживання віддієслівних іменників на *-ння, -ття*. Більшість тодішніх мовознавців (В. Сімович, О. Курило, М. Гладкий, С. Смеречинський та ін.) зазначала, що народній мові українців не властиві віддієслівні іменники на кшталт *порозуміння, уживання, зустрічання, голодування, домогання* і т.ін., уважаючи їх

¹ Назви центральних під ту пору газет: «Комуніст» № 2218 і № 2232 (скорочено – «К» 18 і «К» 32), «Робітничая Газета Пролетар» № 180 (скорочено – «П. Г. П.» 180), «Пролетарська Правда» № 1761 і № 1766 (скорочено – «П. П.» 61 і «П. П.» 66).

запозиченими формами з російської або польської мов. Ось як писала про це О. Курило: «Ідучи за російською та польською літературною мовою, де дуже рясні дієслівні речівники на *ie*, українська літературна мова надто часто творить дієслівні речівники на *-ння, -ття* там, де з народньої виходячи мови, треба б іншого творення ужити» [4, с. 59].

О. Синявський був протилежної думки про вживання віддієслівних іменників на *-ння, -ття*. У 1922 р. він писав: «*-ння, -ття*, широко вживані наростки – для означування іменником (середн. роду) дієслівних тямок (...): питати, питаний – *питання, переконання, вірування, значіння, відродження, знаття, прокляття, життя*» [10, с. 90]. Прикметно, що в 1931 р. мовознавець не змінив своєї позиції. Підтверджуємо це цитатою з його «Норм...»: «*-я* – це дуже поширений наросток з колишнього *-є* найбільше на означення збірних тям (...): а) *зілля, клоччя, (...)*. б) *питання, переконання, значіння, відродження, прокляття, вражіння, ...* (дієслівні)» [9, с. 133].

Жваві дискусії точилися і щодо вживання активних дієприкметників теперішнього часу на *-чий*, а також пасивних дієприкметників на *-мий*. Так, М. Сулима називав активні дієприкметники на *-чий*, на кшталт «*всеохоплююче узагальнення*», «*антинародними*», пояснюючи їх широке вживання в українській мові впливом російської мови [12, с. 74-75]. Олена Курило у своїх «Увагах до сучасної української літературної мови» писала: «Українська мова не знає активних дієприкметників на *-чий, -(в)ший*, ані пасивних на *-мий* у тому творенні та в тій функції, як їх уживає сучасна українська літературна мова, як ото: – *Тварини, живучі й живші на землі. Факт, спостерігаємий ... Незадовольняючі наслідки. Чоловік, намагаючийся стати... Вражаючий випадок. Далекосягаюча спеціалізація та ін.*» [4, с. 9]. В. Сімович також заперечував уживання таких дієприкметників, нагадуючи, що «в українській мові загинули форми дієприкметників діяльного стану [*-чий, -ча, -че – -ший, -ша, -ше*]» [11, с. 15–16]. Замість них мовознавець пропонував використовувати прикметники із суфіксами *-альн(ий), -л(ий)*, як-от: *порівняльний, вирослий, запустілий* і т. ін. Більшість мовознавців двадцятих років уважала використання таких форм за незнання української мови.

Натомість П. Бузук, а разом з ним і О. Матвієнко не погоджувалися з думкою більшості. У 1925 році Бузук опублікував розвідку, де зазначив, що тогочасна українська літературна мова ще «не втратила здатності утворювати дієприкметники (...) тепер. ч. на *-чий*», і саме з мови літературної «дієприкм. цієї категорії переходять і до народньої мови, як що ця справді сама вже втратила цю здатність» [1, с. 7]. У своїй статті «Уваги до дієприкметників української мови» П. Бузук наполягав на тому, що народна мова потребує «таких слів та зворотів, як *завідуючий, працюючий люд, існуючий лад, співчуваючий радянській владі, пануючий клас*», а такі форми, як *караючий (гнів), палаючі (головешки), сплячі, голодуючий, вседосягучого (генія), починаючих (акторів), співчуваючих (компартії), тремтячими (руками)* та ін., за словами автора праці, є «звичайна річ у мові сучасних революційних письменників» [1, с. 6-7].

Якої ж думки був щодо цього дискутованого питання О. Синявський? Відповідь на це запитання знаходимо в нормативній праці вченого від 1931 року: «Колишні дієприкметники прямого стану теперішнього часу й минулого на *-чий* і *-ший* в українській мові зникли, залишивши від себе дві парості: дієприслівники та прикметники» [9, с. 95]. Показово, що в 1922 році у своєму «Пораднику...» Синявський зафіксував факт поступового зникнення активних дієприкметників на *-чий*: «Дієприкметник теперішнього часу діяльного стану є у стані зникнення. Вживані дієслівні форми на *-чий, -че, -ча*, є, власне, вже прикметники, почасти народнього, почасти книжного походження: *гарячий, пекучий, біжучий (...)*» [10, с. 73].

Бракувало однакових поглядів мовознавців і на вненормовані питання синтаксичної царини. Як відомо, О. Синявський був репрезентантом течії поміркованих пуристів, тож він досить гостро реагував на надмірні прояви пуризму, про що дізнаємося з його розвідки «Граматики» при навчанні української мови (1928 р.): «Можна сказати, що в нас тепер якась пошесть на синтаксичне удосконалення мови, і, здається, тільки ледачий не прописує українській мові якихось синтаксичних «правил». І не знаєш нарешті, що більше шкодить: чи надмірний пуризм (власне псевдопуризм), з його обскубанням мови, чи безпардонна синтаксична неохайність, що захаращує нашу мову чужомовним непотребом?» [6, с. 86].

При внормуванні лексичної царини української літературної мови Олекса Синявський керувався принципом, який він сформулював так: слід «насамперед використати всі язикові можливості того народу й без потреби не вносити нічого з інших мов», при цьому вчений як представник течії поміркованих пуристів визнавав, що повна заборона запозичень з інших мов означатиме «свідомо чи несвідомо обводити нарід китайським муром» [10, с. VII]. На противагу поміркованим пуристам виступали крайні пуристи, які були переконані в тому, що народна мова має «багато матеріалу до абстрагування», тож відпадає потреба «кувати нові й штучні слова» [4, с. 5; 3, с. 26].

Слід зазначити, що на початку 1930-х років О. Синявський сформулював основні критерії, на які мають спиратися мовознавці при встановленні норми: «В основі практичне мовознавство повинне стояти на тих самих підвалинах, що й мовознавство наукове, у даному разі ми повинні звернутися до «трьох китів» – до давньої мови (історія), до нової літературної мови та до народної мови» [8, с. 86].

Як писав Юрій Шевельов, О. Синявський був одним із трьох «індивідуальностей», які «особливо вирішально позначили своєю діяльністю дальший розвиток української літературної мови» (першими двома, на думку Шевельова, були Т. Шевченко й Б. Грінченко). Поєднуючи теоретичний досвід з практичним, мовознавець «вніс у проблеми нормалізації глибоке знання, науковий досвід і методу, не тільки відчуття тенденцій, а і розуміння їх» [13, с. 16].

Отже, на основі дослідженого матеріалу можемо зробити такий висновок: безумовно, Олекса Синявський мав власні погляди щодо найбільш дискутованих мовних питань тієї доби, і ці погляди ґрунтувалися на глибоких знаннях української мови, як народної (або як тоді казали, живої), так і літературної. Не завжди його позиція щодо внормування того чи того мовного явища збігалася з позицією, на якій стояла більшість тогочасних науковців, проте Олекса Синявський, керуючись основними критеріями, а також зважаючи на тодішні мовні тенденції, намагався дотримуватися принципу «мова для людини, а не навпаки» [7, с. 111].

ЛІТЕРАТУРА

1. Бузук П. Уваги до дієприкметників в українській мові. *Вісник Одеської комісії краєзнавства при УАН*. Одеса: Видання Одеської комісії краєзнавства при УАН'І, 1925. Ч. 2–3. С. 4–8.
2. Гладкий М. Лексика наших газет. *Червона преса*. 1927. № 6. С. 20–24.
3. Кримський А. Украинская грамматика для учеников высших классов гимназий и семинарий Приднепровья. Москва : Тип. Вяч. Ал. Гатцук, 1907–1908.
4. Курило О. Уваги до сучасної української літературної мови. Київ : Вид. Соломії Павличко «Основи», 2004. 303 с.
5. Огієнко І. (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови / упоряд., авт. передмови і коментарів М. С. Тимошик. 2-ге вид., випр. Київ : Наша культура і наука, 2004. 436 с.
6. Синявський О. «Грамматика» при навчанні української мови. *Збірник Центральних Курсів Українознавства*. Зб. I. Харків, 1928. С. 79–88.
7. Синявський О. Коротка історія «Українського правопису». *Культура українського слова*. 1931. Зб. I. С. 93 – 112.
8. Синявський О. На синтаксичні теми. *Культура українського слова*. 1931. Зб. I. С. 85–91.
9. Синявський О. Норми української літературної мови. Харків; Київ : Література й мистецтво, 1931. 368 с.
10. Синявський О. Порадник української мови. Харків; Берлін; Нью-Йорк : Космос, 1922. 150 с.
11. Сімович В. На теми мови. Прага; Берлін : Нова Україна, 1924. 45 с.
12. Сулима М. Регулятори й дисонатори української літературної мови. *Життя й революція*. 1927. № 1. С. 74–78.
13. Шевельов Ю. Покоління 20-х років в українському мовознавстві. *Слово*. 1993. Ч. 6. С. 6–7.

N. Karikova. Oleksa Sinyavskyi's views on the normalization of the Ukrainian literary language. – Article.

Summary. The article highlights the views of Oleksa Sinyavskyi, an authoritative linguist, the first normalizer of the Ukrainian literary language of the 20s – early 30s of the last century, on the most controversial linguistic issues of that time.

Key words: Oleksa Sinyavskyi, normalizer, the Ukrainian literary language of the 1920s – early 1930s, norms of the Ukrainian literary language.